

Magyar Pszichológiai Szemle, 2016, 71. 2/9. 371–384
DOI: 10.1556/0016.2016.71.2.9

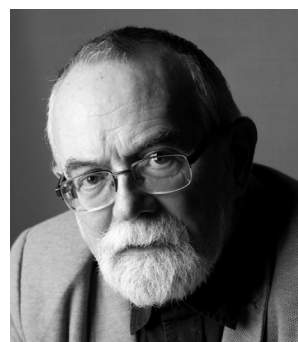
Interjú

A PSZICHOLÓGIA POLIHISZTORA: BESZÉLGETÉS A 70 ÉVES PLÉH CSABÁVAL¹

Oláh Attila: Kedves Kollégák! Szeretettel köszöntünk mindenkit a Magyar Pszichológiai Társaság rendezvényén. A mai rendezvényünkön egy olyan szereplőjét szeretnénk megismerni a magyar tudományos életnek, aki hosszú évek óta meghatározója a magyar pszichológia kutatásának és oktatásának, és egyben 19 évig a Társaság lapjának főszerkesztője volt. Talán ez az alkalom, ami egy kerek számhoz kötődik, lehetőséget ad mindnyájunknak, hogy közelebb kerüljünk hozzá. Néhány kérdéssel elindítjuk a beszélgetést.

Vargha András: Csaba, mondd el, honnan jössz? Felmenőid, családod? Hogy kerültél, hogy csöppentél bele ebbe a speciális szakmába?

Pléh Csaba: Hát, honnan jövök? Mint mindenkinek, van apai, meg anyai családom is, mindkét ágon nem értelmiségi családból jövök. Az apai családom elég különös. Nagypám agilis ember volt, még tizenéves koromban is a család igazi törzsfőnöke. Falusi parasztgyerekből „kiemelkedett” asztalos volt, aki sokat vándorolt Európában, majd Fiumében vonult be katonának. Az első világháborúban hamar fogságba esett az orosz fronton – majd mindjárt kiderül, mi köze van ennek hozzám –, és Omszkban volt hadifogoly. Ügyes hadifogoly volt, állandóan ki-be járt a táborból, így is nősült meg.



¹ Születésnapra beszélgetés a Magyar Pszichológiai Társaság Szervezésében, 2015. november 24-én. A kijelölt kérdezők Oláh Attila (O.A.) elnök és Vargha András (V.A.) főtítkárok voltak. A szöveget rögzítette, és az interjúalannal együtt szerkesztette Faragó Boglárka (F.B.) és Fülöp Márta (F.M.), akik néhány, a fiatal nemzedéket érintő, illetve kimaradt kérdést is feltekintettek utólag.

Omszk különös helyzetű város volt a polgárháború alatt, 1919-20-ban. A Kolcsakféle fehér hadsereg és ellenkormány részben ott szerveződött, közben jöttek a vörösök, szóval nehéz sorsuk volt ott a magyar hadifoglyoknak. Összesen abban az időben néhány szibériai városban a polgárháború által érintve körülbelül 350-400 ezer a monarchiából származó hadifogoly volt, akiknek a sorsával egyszerűen nem tudtak mit kezdeni. A nagyapám valahogy kiügyeskedte, hogy elmenekültek a polgárháború nyomása elől észak felé, átverekedték magukat az Uralon, és Helsinkiben kötöttek ki, onnan pedig hajóval jöttek vissza Hamburgba, és így Magyarországra. Apám útközben, a hosszú vonatozás alatt valahol az Uralban egy Kameny nevű helyen született. Nagyapám mint hadifogoly meg hadirokkant kapott egy – ma azt mondanánk, segély alapon kiutalt – üzlethelyiséget és lakást Egerben a vár bejáratánál, ahol asztalosműhelyt alakított ki, ott nőtt fel a család, apám és húga, a most 91 éves nagynéném.

Nagyapapa Egerben ügyes asztalosmester volt, aztán a negyvenes évek elején följöttek Pestre. Pesten is létrehozott egy meglehetősen nagy asztalosműhelyt. Úgyesen átszervezte magát, amikor államosították a műhelyét, akkor a profilját átvitte a vállalatba, és a Labor Műszeripari Művek asztalosműhelyének volt a művezetője. A műhelyben laboratóriumi bútorokat és patikamérleg-sorozatok imponálóan gyönyörűen politúrozott dobozait készítették.

Tehát apai ágon egy negyedig orosz vagyok. Idén nyáron végre visszamentünk Szibériába, mert családi aktualitása is lett a látogatásnak. Feleségem, Boross Ottilia nagyobbik fia, az én nevelt fiam, egy orosz nőt vett feleségül, akinek a családja szibériai, úgyhogy egy kombinált szibériai útra mentünk el. Öt napot végigültünk, -feküdtünk, -aludtunk, a Transzszibériai expresszen. Meglátogattuk Omszkban ami maradt a táborból. Megtaláltuk nagyjából az egykori táborhelyet, ahol most 25 emeletes felhőkarcolók vannak, de van egy-két régi ház is. Megindító élmény volt.

Ez tehát az apai ág. Az egész anyai család, tehát a nagyanyám családja is alulról jövő bányászok voltak a dorogi bányavidéken. Mivel a nagyapapa bányagépész volt, sokat vándoroltak a dorogi szénmedencében például Dorog, Tokod, Kesztlőc között. Ahol én születtem, az éppen a nagyapapa egyik állomáshelye volt akkor, Annavölgyön. Anyai nagyapám afféle bányász arisztokrata volt, bányagépész. Én sosem láttam őt, mert '45-ben, még születésem előtt lelőtték az oroszok a bányában.

Szüleim nem értették meg egymást, amióta az eszemet tudtam, külön éltek. Furcsa háborús kapcsolatban jöttek össze. Apám folyamőr volt a háború alatt. Valahol Esztergom környékén állomásoztak, s oda járt udvarolni a bányairodára anyámhoz. A folyamórság – ma azt mondanánk – bölcs flottaparancsnoka '44 végén már látta, hogy vége a háborúnak. Elvesztettük a háborút, úgyhogy a katonáinak meg megmondta, hogy „menjete el egy hétre, aki megnősül, az hozhatja a feleségét és megyünk Németországba”. Addig menekültek felfelé a folyón – erről sok családi legendát hallottam –, amíg csak amerikai fogságba nem estek, lavírozva a parti német katonaság és a bombázó szövetségesek között. Ez nagy menekülési lehetőség volt az ostromgyűrűből, egészen Regensburgig menekültek. Egy ideig hadifoglyok voltak, de aztán elengedték őket az amerikaiak. Anyám hazajött, addigra nagyapám meghalt, és így születtem én Annavölgyön, ami akkor még Sárísáphoz tartozott anyakönyvileg.

A szüleim nem értették meg egymást, nem éltek együtt. Amióta tudom a fejemet, olyan hároméves koromtól tízéves koromig egy Duna menti faluban, Dunabogdány-

ban nevelkedtem. Anyai nagyanyám nevelt. Szigorú, különleges asszony volt. Anyámmal együtt három lánya volt, ketten még otthon éltek. A nagynénim olyanok voltak, mint a testvéreim, az egyik kettő, a másik öt évvel volt csak idősebb nálam. Nem volt férfi a családban, úgyhogy nagyanyám vezényelte a családot. Különös „erős asszonyok világában” éltem, ahol mint gyerek mindig azt gondoltam, hogy mennyit pletykálnak ezek az öregasszonyok. Nem volt tévé, csak heti két mozi, ahol jegyszedő volt a nagymama. Azért is ott jártak össze, mert nagyanyám sok egyéb jegyszedés, mosás, takarítás, napszám mellett jósnő is volt. Kártyajósnő volt. A fülemben mindig ott csöng, ahogy jósolt. Ahogy megfordította a kártyát, előre nem tudta, hogy mi jön. Megfordítja a kártyát, és volt rajta egy egyenruhás ember: „Katonaviselt férfi, jó szándékkal”, és akkor megfordítja a másik kártyát ott meg egy koporsó. „Mivel megözvegyült, házassági szándékkal közelít hozzád”. Gyönyörű volt, ahogy próbált kicsit bizonytalanul fogalmazni, hogy ne érje őt meglepetés, hogy be tudja fejezni a mondatokat. Szigorú jósnő volt, ingyen nem jósolt. Ötvenes évekről van szó – öt forint volt a jóslási díj, ha nem tudtak fizetni, akkor természetbenit hoztak, egy marék babot vagy tojást, ilyesmit.

Hihetetlen szegénységben éltünk, még a többi falusihoz képest is, sokszor nem is zsíros, hanem cukros meg vizes kenyéren. A tűzifát az erdőben szedegettük, reszketve a rendőröktől. Megtanultunk tisztességes szegénynek lenni. Egyszerre voltam csatangoló, bandázós szabad falusi gyerek, és könyvmoly. Negyedike családi konzultációk voltak, hogy a „falusi iskola nem egészen jó”, és akkor tízéves koromtól fölkerültem apámék nagycsaládjába, a Ferencvárosba.

Apám nem nősült meg újra, együtt lakott a nővérel, egy hétfős nagycsaládban nevelkedtem a Tűzoltó utcában tízéves koromtól. Nekem, mint afféle elvált szülők gyermekének, kétféle múltam van, s kétféle identitásom. A falusi női világ s a külvárosi vagány világ. Ezzel sokat küzdöttem, de hetvenéves koromra már feloldottam. A ket-tősség olyasmikben jelent meg, hogy két szakmám van, két hivatásom, nyelvész vagyok és pszichológus. Amikor gimnazista voltam, két sportot űztem, de úgy, hogy a két edző nem tudott egymásról, kézilabdáztam és atletizáltam. Vasárnap a meccsről rohantam a futóversenyre. Sok nyomot hagyott bennem a kétféle múlt, ahol a család két fele egymással nem beszélt. Gyakorlatilag máig sem beszélnek.

V.A.: Feleségedből is kettő volt.

P.Cs.: Igen, ezt én nem akartam hangsúlyozni. Második feleségem Boross Ottilia pszichológus kolléga a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Pszichológiai Intézetében. Sokban kiegészítjük egymást szakmailag s emberileg is. Fiam, Dániel az első házassá-gomból elektronikus kereskedelmi menedzser, Ottival közös lányunk, Kamilla pedig most doktorált állatorvos.

O.A.: És a pszichológia iránti érdeklődésed talán a nagymamád jóslásának megfigyeléséből származik?

P.Cs.: A nagymamám jó emberismerő volt, és állandó emberértelmező... Egy anekdotát hadd mondjak el róla. Időnként kijött a falura meglátogatni az apám, és hát elmentünk sétálni, az erdőbe kettesben kirándulni. És akkor hazajövök, apám elment Pestre, a nagyanyám kérdezi, hogy „Na, mit mondott apád? Azt mondta, hogy menjél el vele Pestre, mi?” „Hát honnan tetszik ezt tudni?” Azt mondja a nagyanyám: „Én mindent látok és hallok.” Erre én azt mondtam, „Az nem létezik, mert a domb mögött voltunk”, mire ő, „Nekem röntgenszemem van. A röntgen azon is átlát.”

Iskolás koromban nem különösebben érdekelt a pszichológia. A Mester utca 19-be jártam általánosba. A belső Ferencváros s ez az iskola is rétegek vegyüléke volt a hagyományos értelemben kispolgári, hivatalnoki rétegtől a prolikon keresztül a cigányokig. Mindenféle gyerek együtt járt az iskolába. Ezt én fontos dolognak tartom. Az '50-es-'60-as években egy sajátos szociális kohóban megtanult az ember sokféle emberrel kapcsolatokat létesíteni, meg fenntartani. A vegyes társadalmi összetételű iskolázás sok mindennel felvértezett. Még egy dolog hozzátartozik az iskolához. Akkor még valóban külön volt a lány- és fiúiskola. A Mester utcai fronton volt a lányiskola, az Ipar utcai fronton a fiúiskola. Az utolsó nemzedék vagyok, aki pesti általános fiúiskolába járt. Ez sokat jelentett, pl. kompetitívek voltunk, de sportosak. Én ügyetlen voltam, ezzel együtt mi minden héten legalább kétszer elmentünk focizni, vagy a Tinódi térre, vagy vállalkozóbban – általános iskola 7-8. osztályában – a Népligetbe. Ha benne akartál lenni a pecking order-ben, akkor neked is kellett menned focizni. Nem lehetett egy entellektüel.

V.A.: De te jó kézilabdás is voltál.

P.Cs.: Nem, dehog, ügyetlen voltam, de jó csapatban játszottam, a Ferencvárosi Sportiskolában. Budapesti meg országos ifibajnokságokat nyertünk. Akkor tanultam meg, hogy az ember a nehézségeit hogyan kompenzálja. Ügyetlen voltam, de tartottak a csapatnál, mert egyrészt korrepetáltam az ügyeseket matekból és fizikából, másrészt megtaláltam a saját szociális utamat. Én lettem a csapat mókamestere. Azóta nem vagyok viccelődős, de akkor én lettem a csapat bohóca.

O.A.: Mondanál valamit a gimnáziumi évekről?

P.Cs.: A Fáy András Gimnáziumba jártam, az is a Mester utcában van, a Haller tér sarkán, akkor Mező Imre útnak hívták talán. Ez is különös iskola volt, ugyanaz a szociális sokrétűsége volt meg, mint az általánosnak, azzal kiegészítve, hogy sok bejáró diák volt Dunaharasztaból, Szigetszentmiklósról, Csepelről. Iskolánk 1908-ban létrejött, eredetileg reálgimnázium volt, aztán a reálgimnáziumok felhozatala kapcsán vegyes tagozatú lett. Az ember évtizedek múltán jön rá, hogy mitől volt különös iskola. A tanáraink egy része az iskolák államosítása során kikopott paptanárrá vált. Ezt akkor mi nem tudtuk, mert nem csináltak ebből olyan nagy ügyet, de ettől viszonylag érzékenyek voltak szociálisan, s ugyanakkor követelők és szigorúak.

Ambiciózus, ugyanakkor nem elit iskola volt, mi pl. 44-en voltunk az osztályban, abból 7-en lettek orvosok, 44 gyerekből, 2-en pszichológusok, és általában az egész iskola az orvosi meg humán pályák felé orientálta az embereket. Nemigen van olyan középiskola, ahonnan ennyi tagja lenne a Tudományos Akadémiának. Nem is tudtunk mi egymásról, nem azért lettünk akadémikusok, mert egymást támogattuk volna, hanem mert a műhelyünk ambiciózus iskola volt. Vizi Szilveszter és Glatz Ferenc MTA-elnökök, Kroó Norbert főitkár, Jólesz Ferenc, Makara Gábor, Poszler György, Reményi Károly és jómagam lettünk akadémikusok az iskola diákjaiból.

1964-ben érettségiztem. A mi érettségink után 1-2 évvel Lugossy Jenő miniszter-helyettes annyit járt Hruscsov idején Moszkvába, ahol azt hallotta, hogy politechnikát kell csinálni és szakközépiskolát, hogy elhitte. Hruscsov ugyan megbukott, de Lugossy áthozta ezt az üzenetet. Úgyhogy az iskola ma sikeres autószerelde, valójában autóipari szakmunkásképző és szakközépiskola. *Fáy András Közlekedésgépészeti Műszaki Szakközépiskola* a neve. Büszkéek egyébként mind a hagyományra, mind arra, hogy

jó autóipari iskola. Érdekes, hogy egy humán szakmákra orientáló ambiciózus gimnáziumból hogyan lehetett olyan gyorsan átmenni egy ipari szereldévé. Hogy még jobban kifejezzem ebben a '60-as évek világát, aki ennek a fővezénylője volt az iskolában, Helényi igazgató úr maga, latintanár volt. Természetesen büszkén átvezette a politechnikába a Fáy.

O.A.: Miért a pszichológia felé orientálódtál?

P.Cs.: Ebben két tényező volt fontos. Akkoriban a humán középiskolákban volt egy-egy félév pszichológia és logika. Ezt igazából '56 után vezették be, egy kicsit az 1880 körüli katolikus oktatási reformok szocialista mutációjaként. Azért mondom, hogy mutáció, mert annak idején, 1880 táján a katolikus gimnáziumokban is azért volt logika- és pszichológiaoktatás, mert a filozófia veszélyes lett volna, mivel az a teológiával túl kompetitív. Ugyanígy, a 60'-as évek elején még nem volt „Világnézetünk alapjai” tantárgy, helyette volt a pszichológia. Pszichológiatanárunk, Gazdag Miklós bejáró tanár volt, azt hiszem akkor a Belkereskedelmi Minisztériumban dolgozott, később a Műegyetemen lett egyetemi docens. Ő keltette fel az érdeklődésünket. Másrészt én elég elvont ember voltam, úgy magamtól filozófus szerettem volna lenni, de az egyetemi filozófia olyan száraznak tűnt. Nem érdekelt a marxizmus, akkor az egzisztencializmus, Sartre, Camus volt a divat, ezek érdekelték, és úgy tűnt, hogy azt nem lehet tanulni az egyetemen.

A mi pszichológus évfolyamunk szerencsés évfolyam volt sok okból. Indulóban volt a képzés, ambiciózus oktatókkal, s a mi évfolyamunk felettébb nagy volt, 50 fő feletti. Kiváló osztályfőnökünk volt – bár ez a kategória nem létezett. Barkóczi Ilona tanárnő vitte az évfolyamot négy féléven keresztül.

V.A.: Akkor volt, hogy felváltva Kardos Lajos és Barkóczi Ilona vezette az évfolyamokat?

P.Cs.: Igen, igen, akkor jött ez a rendszer mintegy létre. Barkóczi Ilona szuggesztív tanár volt, és a tanársegédje, aki a gyakorlatokat vezette általános pszichológiából Kulcsár Zsuzsa volt. Mindketten szociálisak s energikusak voltak. Kardos Lajos pedig, amilyen unalmas szájbarágós volt bevezető óráin, ragyogó elemző szemináriumokat (speciálkollégiumokat) tartott. Egy egész féléven át vettük a Woodworth-könyv kicsi alfejezetét a diszkriminációs tanulástól. Tőle tanultam meg, milyen is a szövegközeli fogalomértelmezés. Kiváló tanárok tanították a biológiai tárgyakat is, akkor még az orvosi egyetemről. Donáth Tibor mellett Szentágothai János is bekapcsolódott az anatómiába, az élettant Forgács Iván tartotta, akkor meghökkentően gazdag „anglomán” ábraanyaggal, s olyan szigorú gyakorlatvezetőkkel, mint a később akadémikus Spät András. Spät minden gyakorlat előtt kikérdezte a releváns anyagot. Legkiválóbb óráink közé tartozott már a klinikai szakirányban Vigh Béla fejlődéstan kurzusa. Ma is úgy érzem, a ma bevett pszichogenetika helyett vagy mellett ilyen tárgy kellene, ahol a releváns szervrendszerek kibontakozásának útját értenék meg a pszichológusok.

O.A.: Hogy alakult diákként a pályád?

P.Cs.: Magyar-pszichológia szakos voltam, és az ún. trifurkációs rendszerben harmadikban el kellett döntenünk, hogy mit akarunk csinálni. Sokáig hezitáltam, mert a nyelvészet is érdekelt, Velenyák Zsófia még zürjén nyelvészé is el akart csábítani. Sokáig hezitáltam, hogy megtartsam-e a magyar szakot, meg hogy mi legyek? Nyelvész legyek, irodalmár vagy pszichológus. Valójában akkor már kialakult bennem egy

pszichológus identitás egy furcsa egyedi okból. Imreh Csaba, az egyik évfolyamtársam, „tapasztalt ember” volt Lipótmezőn, mert egyetem előtt egy vagy két évig mint segédápoló ott dolgozott. Nyáron elvitt engem is és két hónapig segédápolóként dolgoztam Lipótmezőn. Akkor vegyes beteganyagú osztályok voltak. Én a Kardos-féle 3A férfi alkohol osztályon voltam, ahol nemcsak alkoholisták, hanem mindenféle betegek voltak. Mai értelemben az alaprofilja alkoholelvonó volt, de volt ott sok krónikus pszichotikus meg oligofrén beteg, s maradandó paralisis progressivában, azaz a syphylis harmadik stádiumában, homloklebens-atrófiától szenvedő betegek is voltak. Az ott töltött a két hónap fordított át a pszichológia felé. Furcsa, hogy utána elméleti meg kísérleti pszichológus lettem, de a döntést, hogy pszichológus legyek, az adta meg, hogy szerettem volna embereken segítő pszichológus lenni. Ez a hivatástudat sok egyéni tényező hatására kikopott nálam. Barkóczinak ebben is nagy szerepe volt. Már el is döntöttem, hogy miről fogok írni szakdolgozatot, az „Alkoholisták frusztrációs toleranciájáról”. Barkóczy egy a veszprémi állatkertbe vivő vonatúton azt mondta, hogy ez nem elég komoly téma, „Inkább foglalkozzon valami komoly dologgal, mondjuk a kreativitás és a motiváció kapcsolatával”, és akkor ezzel kezdtem foglalkozni.

F.B.: Szóval először a pszichológia gyakorlati oldala, a másokon segítség vonzotta Önt a pszichológiában. Hogyan döntött mégis a pszichológia inkább elméleti, kísérleti oldala mellett?

P.Cs.: Említettem Barkóczy tanárnő szerepét. Emellett további tényező volt egy kis önismereti hullám. Évközben s nyáron is Mérei Ferenc laborjában dolgoztam közvetlenül Mérei mellett. Ezért örökké hálás vagyok a sorsnak, mert egy igazi szerepmodell mellett lehettem. Mérei hihetetlenül szuggesztív és meggyőző ember volt. Két okból nem lettem hatására mégsem klinikus. Egyrészt ő kifaggatta az embert, milyen álmai vannak, mi szeretne lenni, ha nagy lesz. A huszoneves nagyképű fiataalt bátran kérdezte nappali álmodozásairól. S ezekben tudós voltam. Ehhez járult, hogy a mélyvízbe dobott. A központi laborba jöttek a „neurotikus” panaszok. S mikor hetekig ugyanazokat az utálom az anyósomat s különböző ágyjelenet-panaszokat hallgatod, eltöprengesz, „oda tudok én erre figyelni majd egy életen át”? A válasz az életem. Ugyanakkor magát a klinikus identitást, hogy milyen is lenne annak lenni, s milyen etikai kötelmei vannak, megtanultam.

O.A.: Hogy lehetett akkor a tanszékre kerülni? Egyáltalán egyetemi oktatóként elindulni?

P.Cs.: Ez egy érdekes dolog volt. Barkóczy Ilona szorosán és gonddal kísérte az embert a fölsőbb években is. Mindenféle szerencsék révén Kónya Anikó meg én is negyedéves korunkban elmentünk ösztöndíjjal Franciaországba. Ez hihetetlenül meglepő dolog volt. Volt a '60-as években egy furcsa ember a francia állam élén, bizonyos De Gaulle tábornok, aki komolyan vette a később *détente*-nak nevezett folyamatot. Ő nyitott a kelet-európai országok felé, és többek között ösztöndíj-rendszereket nyitott meg. Hirtelen megjelent valami ösztöndíj, ami nem francia szakosoknak szólt. Barkóczy Ilona valahogy észrevette, hogy Kardos Lajos, a tanszékvezető asztalán hever egy ilyen papír és megkérdezte – az én történetemet ismerem jobban, Anikóét nem tudom ilyen részletesen elmondani –, hogy tudok-e franciául. Én körülbelül azt mondtam, mint abban a viccben, hogy „nem, de hogy ha kell...” Elég jó nyelvérzékem volt, soha nem jártam

órákra, vettem egy nyelvkönyvet, és egy kicsit megtanultam. Aztán egy elutasítást követően váratlanul behívtak engem a Kulturális Kapcsolatok Intézetébe, hogy menjek a Francia Intézetbe a konzulátusi nyelvvizsgára. Ott egy kis írásbeli után egy finom úriember adott francia koktélokot, és elkezdett velem Freudról beszélgetni franciául. A konzul nyilván azt akarta látni, hogy nem hökkenek-e meg ezen, hogy Freud ide meg oda. Freudról meg Ferenczről beszélgettünk, és ez volt a nyelvvizsga.

Ez úgy kapcsolódik ahhoz, hogy a tanszékre kerültem, hogy a francia ösztöndíjjal Kónya Anikóval mindketten szerencsés helyzetbe kerültünk. Nekem az egész életemet megváltoztatta az, hogy Franciaországban voltam, mert három hónapig magamra kellett támaszkodnom, egyedül megteremteni az életet egy idegen kultúrában, barátokat szerezni egy ismeretlen világban. Azóta is megpróbálom a gyerekeimet is rávenni arra, hogy menjenek el máshova, egy másik világba, hogy ne csak úgy egyszerűen lépésekben váljanak el otthonról, hanem próbálják ki magukat máshol.

Hogy került az ember a tanszékre? Hazajöttem s írtam egy szerintem egész alapos szakdolgozatot a kreativitásról. Barkóczi elkezdett kampányolni, mikor már ötödévesek voltunk, hogy valamilyen állást szerezzen nekünk, az Anikónak is meg nekem is, de nehéz volt. Nem voltak egyetemi állások, de létezett a szocialista rendszer a maga státuszgazdálkodásával. Akkoriban a Szovjetunióban végzett fiatalok kaptak központi keretből gyakornoki állást. Barkóczi valahogy neszét vette, hogy a minisztériumban bent ragadt néhány ilyen gyakornoki állás, mert a hazajött ösztöndíjasok nem akartak elhelyezkedni. Ez alapozta meg a mi egzisztenciánkat. Barkóczi szigorú volt, előírta, hogy ez alatt az egy év alatt le kell doktorálni. Megírtuk a doktori disszertációt, ledoktoráltunk, mert az nyilvánvaló volt, hogy másképp nem lesz állásunk. Mint friss doktoráltak aztán így lépésenként tanársegédekévé váltunk.

O.A.: Rögtön nehéz feladatokat kapott Csaba egyébként. Nemcsak oda akartak venni valakit, hanem sok tennivalót is adtak. Rögtön pszichológiatörténetet kellett tanítanod, és sokat dolgoztál a nemzetközi kapcsolatokon. Te vitted a diákokat szovjet cseregyakorlatra például.

P.Cs.: Nem panaszkodnék, hogy terhelő volt, de természetesen kemény munkát jelentett. Összeszámoltam, 29 évig tanítottam az ELTE-n, és javarészt tanárszakosokat. Összesen körülbelül 15 ezer tanárjelöltet oktattam. Elég sok mindent kellett csinálni. Én általában ezen a 29 éven át többnyire 12–14 órát tanítottam hetente. Az külön gyémánt volt, hogyha pszichológusdiákokat tanítottam valamire, de sokszor tanár- és pénzhiány miatt például statisztikára, vagy a nyolcvanas években angolra. Ugyanakkor pszicholingvisztikai, majd a nyolcvanas években kognitív speciálkollégiumaimon több nemzedék kutatót neveltem fel. Csak a kognitivistákat említve, Csibra Gergely, Gergely György, Fiser József, Kovács Ilona, Lukács Ágnes, Németh Dezső, Racsmány Mihály, Gervain Judit, Magyar Lilla, Erdélyből pedig Kovács Ágnes és Téglás Ernő ezeken a kicsit klandesztin kurzusokon, majd a hozzájuk kapcsolódó MAKOG-konferenciákon szocializálódtak. Mindez nem politikailag volt tilos s titkos, hanem szakmailag volt tolerált s nem támogatott.

A szocialista felsőoktatási rendszerben úgy volt elképzelve, hogy egy egyetemi oktatónak három dologból áll a munkája: oktatás, kutatás és társadalmi feladatok. Társadalmi feladatokba beletartozott sok minden, például szakmai gyakorlatok vezetése.

Néhány évvel azután, hogy Járó Kati vezetésével én mint diák voltam Moszkvában, Oláh Attiláékát már mint kísérőtanár vittem ugyanoda. Sok nagy névvel ismerkedtünk meg, Leontyev, Lurija, Galperin, Szokolov, Zincsenko, Gippenrejtter előadásait fordítottam az oroszról béna diákoknak, s sok tartós kortárs szakmai barátság is kialakult itt, például Alekszej Jarovinszkijjal vagy Borisz Velicskovszkijjal.

F.B.: Elhangzott, hogy sok tárgyat tanított az évek során. Mely tárgyak voltak azok, amelyeket különösen szeretett oktatni?

P.Cs.: Szerettem természetesen a pszichológiatörténetet, ebben szakember is lettem, számos nemzetközi meghívással még Freud városában is tanítottam ezt a tárgyat. Szerettem a pszicholingvisztikai munkaszemináriumokat, ahol az órából kutatások lettek. Szerettem a tanárjelölteket tanítani arra az emberképre, mely rejtve benne van a modern lélektanban. Vendégtanárságaim közül a legkedvesebb a miskolci, akkor induló filozófiai szakon a '90-es évek közepén tartott kognitív tudomány kurzusom, melyből tankönyvem született, aminek új kiadása még ma is él (*A megismeréstudomány alapjai – Az embertől a gépig és vissza.* 2013, Typotex).

O.A.: Hogy tekintesz vissza a '70-es évekre, mert ez egy elég jelentős időszak volt az életedben?

P.Cs.: Az Általános Pszichológia Tanszék olyan hely volt, ahol a társas élet, a szociális kapcsolatok – családi szociális kapcsolatok – és a szakmai viszonyok állandóan átfonódtak egymásba. Ez furcsa meg különös, igazából a mai világ is majd ebbe az irányba fog fejlődni. A Tanszék Kardos visszavonulása után alakult ki, mikor kettévált az Általános és a Fejlődéslélektani Tanszék. Az Általános Tanszék munkáját és életét két fontos oppozíció uralta. Az egyetemen belül a Fejlődés Tanszék, Salamon Jenő vezetésével volt a vonalas, szovjet irányú és pedagógiai orientációjú, az Általános Tanszék pedig a nyugatos, a rendszernek kicsit gyanús, a párttól alig érintett természettudományos keret. Azt, hogy a politikától s a marxizmustól tartsuk távol magunkat, mi Barkóczi Ilonától mint ethoszt tanultuk meg. A politika és a filozófia veszélyezteti a szakma létét és tisztaságát.

Az Általános Tanszék másik viszonyítási kerete az MTA Pszichológiai Intézet Általános Lélektani osztálya volt, Tánczos Zsolt és Marton Magda világa. Az intézetiek nyíltan vagy rejtve lenézték az egyetemet, a két hely között a Társaságon keresztül volt ugyan együttműködés, de kölcsönös bizalmatlanság is, ahol a valós együttműködés árulásnak számított. Az intézetiek sérelmezték, hogy nem vettek részt az oktatásban, amit a '70-es években Barkóczi próbált kiegyenlíteni, de tartós siker nélkül. Az egyetemiek meg úgy érezték, hogy az intézet kétségkívül nagyobb szakmai eredményei nem az emberek kiválóságának, hanem a jobb körülményeknek köszönhetőek.

Mindenesetre az Általános Tanszék egy intenzív szociális életű világot teremtett, sok buli volt, s sok társas szakmai esemény.

O.A.: Voltak tanszéki kirándulások is jócskán.

P.Cs.: A társas eseményekbe bevontuk a külföldi tudományos vendégeket is. Putnoky Jenő szoros kapcsolata volt Charles Osgood, aki Pesten is járt, meg Ljubljánában. Sokan bekapcsolódtunk a szemantikus differenciál nemzetközi kalibrálásába és sztenderdzálásába, amely 15 nyelven folyt és erről voltak értelmező – kelet-európai értelmező – gyűlések, például a Ljubljánai Egyetemen.

O.A.: És aztán voltak jeles nemzetközi vendégek, akiket mindig neked kellett gardírozni.

P.Cs.: Igen, sokat gardíroztam, de sokat tanultam is. Közélről megismertem egy igazi „izomrángás-behavioristát”, Joe McGuigant. Ő még a '70-es évek végén is tényleg úgy gondolta, hogy minden a periférián történik a szó szoros értelmében. Egyébként ennek megfelelően a Jacobson-féle progresszív relaxációt állandóan gyakorolta. Mi meg csendesen röhögünk rajta, ahogy beszélgetés közben azt mondta, „most egy kicsit relaxálok”, és akkor azt mondtuk, hogy „Te figyelj, ez itt most alszik, de megjártssza magát”. Mert félóránként azt mondta, hogy „most egy kicsit relaxálok...”

O.A.: Aztán sok nemzetközi konferencia is volt.

P.Cs.: Az 1980-as lipcsei konferencia, a nemzetközi pszichológus társaság 22. konferenciája nagy esemény volt. Vagy 15-en elmentünk a tanszékről előadásokkal. Nagy élmény volt, mert intenzív találkozót szerveztek ott a német kollégák kelet és nyugat között. Sok nagy szakmai találkozás helye volt Lipcse az én nemzedékem számára, vitünk is tanszéki belső angol kiadványokat s hasonlókat.

A Dunamenti Országok Kongresszusát a Pszichológiai Társaság szervezte a visegrádi, akkori ELTE-üdülőben, 1977 októberében vagy novemberében (Kardos L., Pléh Cs. [eds.] [1980]. *Problems of regulation of activity*. Budapest: Akadémiai Kiadó). Igazából Putnoky Jenő és Rókusfalvy Pál szervezte meg ezt, akkoriban ez fontos – megint csak ilyen – keleti–nyugati átlépéseket teremtő – lényegében meghívásos – mini konferenciát jelentett. Fontos volt abban az értelemben, hogy egyáltalán létrejöjjenek kapcsolatok a különböző országok és ezen belül kelet és nyugat között.

V.A.: Nem sokkal ezután mentél ki Amerikába ösztöndíjjal. Igaz, hogy skorbutot kaptál?

P. Cs.: Skorbutot?? Ja, igen, ez egy érdekes dolog. Korábban, a '70-es évek közepén kerültem Amerikába. Közben ugyanis visszatértem régi szerelmemhez, elvégeztem az általános nyelvészeti szakot is, s pszicholingvisztikával kezdtem foglalkozni. A különböző nyelvek iránti érdeklődésem korábban említett dunabogdányi gyermekeköréből fakadt. Az iskolában természetesen magyarul folyt a tanítás, de a faluban élő kisebb közösségek a privát szférájukon belül már a saját nyelvükön beszéltek, svábul és magyarul. Egy kisgyerek számára különös és nehezen érthető, hogy egyszerre több nyelv létezik, s ez elkezdett személyesen is érdekelni. Ez az érdeklődés 20 év múlva tért vissza. Mikor tanársegéd voltam a pszichológia tanszéken a '70-es évek elején, a modern pszichológiában végbement egy forradalmi változás, melyet a kognitív pszichológia megjelenéseként szoktunk értelmezni. Ennek egy vezérgondolata a modern nyelvészetből eredeztethető, mely szerint a nyelv az egyes emberek fejében leképeződő rendszer. Mindannyian „kis nyelvészek” vagyunk, s ettől válnak a nyelvészeti kérdések végül pszichológiai kérdésekké. Így született meg a pszicholingvisztika. Ennek a nyelvészettörténeti fordulópontnak a hatására iratkoztam be a nyelvészeti szakra, így jött létre az az abszurd helyzet, hogy ugyanazon az egyetemen voltam egyszerre tanársegéd és hallgató.

Nyelvészeti mentorom, Szépe György számos fontos emberrel kapcsolatba hozott. Egyikük egy kiváló magyar származású amerikai nyelvész, Sebők Tamás *alias* Thomas Sebeok volt. Amikor Sebők az Amerikai Nyelvészeti Társaság elnöke lett meghívott vagy tíz magyart a társaság nyári egyetemére, Tampába, Floridába. Ez szocialista dolog volt, mármint az út magyar oldala. Engem három hónapig nem engedtek el, az Oktatási Minisztérium és a Munkaügyi Minisztérium, meg nyilván a Belügy között vándo-

roltak a papírok, hogy „egy ilyen meghívás az munkavállalásnak számít, vagy mégsem”. Az is jellemző a magyar slamos stílusú diktatúrára, hogy miután valahogy letisztázódott a dolog, utána olyan kilépő engedélyt kaptam, ami két hónapra szól, miközben a nyári egyetemnek szinte már vége volt. Tehát három hétig voltam Floridában, utána még 6 hétig New Yorkban a Columbia Egyetemen.

Hogy kaptam-e skorbutot? Semmi pénzem nem volt, abszolút nulla pénzem, és csak a menzán éltem. Akkor jöttem rá, hogy a hús és a zöldség megfelelő arányát be kell tartani az étrendben. „Ki mit eszik” típusú menza volt ott Floridában, és iszonyú mennyiségű húst ettem, ehhez képest nem tudtam elég zöldséget meg gyümölcsöt enni. Úgyhogy elkezdett vérezni az ínyem, minden kis dologtól a kezem. Erősen vitaminhiányos állapotba kerültem ott a jólét és jómód világában, de szerintem nem azért, mert kevés gyümölcsöt ettem, hanem mert túl sok húst.

O.A.: Sokat voltál fiatalon is külföldön. Megfordult a fejedben valamikor is, hogy esetleg kinn maradsz?

P.Cs.: Nem igazán. Egyrészt felelősséget éreztem a szüleim iránt. Anyám mindig betegeskedett szinte, mióta az eszemet tudom, a '80-as években meg már apám is betegeskedett. Másrészt, amit én tudtam, az ide kötött, mert nekem az akkori, tehát a '70-es-'80-as évekbeli amerikai meg osztrák, majd francia kapcsolataim ahhoz kötődtek, hogy én *magyar* pszicholingvisztikával foglalkoztam. Tehát a kutatás tárgya ide kötött. Azért tudtam sokat utazni külföldre, Bécsben másfél évtizedig vendégprofesszor is voltam, meg azért tudtam könnyen létrehozni kapcsolatokat, mert szállítani tudtam a kollegáimnak a magyarra vonatkozó kísérleteket, vizsgálatokat és értelmezéseket.

O.A.: Ide is jöttek akkoriban igen nagy nevek is. Claridge például.

P.Cs.: A pszichológia nem volt teljesen elszigetelt már a '60-as évek végén- '70-es évek elején sem. Igaz ez az MPT-re, melynek vendégei Paul Fraisse vagy Henri Tajfel voltak, az ELTE Pesti Barnabás utcai tanácstermében előadott Alexandr Lurija, s ELTE díszdoktorként kísérgettem Leontyevet. Vannak azonban a korszaknak már jellegzetes, tartós kapcsolatokat eredményező vendégei is, a már említett McGuigan és Osgood mellett a svéd interakciós személyiségpszichológus, David Magnusson, aki majd Oláh Attila stockholmi mentora lesz, s Gordon Claridge, a brit személyiségtipológia egyik emblematikus alakja, Kulcsár Zsuzsa brit szakmai kapcsolata. Claridge-ről is, ha szabad elmesélnem egy anekdotát az ifjúságnak, akkor az sokat elmond Kulcsár Zsuzsáról is. Kulcsár Zsuzsa rendkívül rendezett, feszes gondolkodású kolleganő volt, aki mindig világos rendet akart mindenben teremteni. Egyszer Claridge az akkori Pesti Barnabás utcai egyetemi tanácsteremben tartott előadást. Kulcsár Zsuzsa bekezdésenként fordította az általa is sokat idézett és tanított Claridge előadását. Claridge mondott valamit az extro-introverzió és a gátlások viszonyáról, Kulcsár pedig így kezdte a fordítást: „Claridge itt téved, Claridge elmélete szerint ugyanis...”. Ez hihetetlen jelenet volt s annyira jellemző volt Kulcsár Zsuzsa rendező gondolkodására.

O.A.: Amikor ünnepeltük a Barkóczy Ilonát, akkor ezt írtad neki ajánlasképpen:

P.Cs.: „Sok ember dolgozott rajta együtt, s nem feledtük a szilárd biológiai alapokat.” Ez dedikáció egy sokszerzős könyvbe. A '70-es évekig az Általános Tanszéket egyfajta liberális neobehaviorizmus jellemezte, (persze a háttérben ott volt Kardos *Gestalt-os* orientációja is), szoros kapcsolatban a neurobiológia sokoldalú, aktív ideg-

rendszer tétélező felfogásával, amit számunkra a szoros kapcsolat, a pécsi Grastyán iskola képviselt. A fiatalok persze lázadtak, s kóstolgatták a kognitív szemléletet. Azért is írtam az Icának, mert amikor elkezdődött az egész kognitív hullám a pszichológiában, Barkóczi mindig aggódva szemlélte ezt, és aggódva emlékeztetett minket arra, hogy valahol ne veszítsük el a szilárd biológiai alapokat. Igazából ezzel ma is küzdünk a kognitív világ győzelme után.

O.A.: Sok külföldi kapcsolataid közül ki tette rád a legnagyobb benyomást vagy hatást?

P.Cs.: Akikkel együtt dolgoztam, azok közül a legnagyobb közvetlen hatást Brian MacWhinney gyakorolta rám, mert tőle tanultam meg azt, hogy miként lehet nyelvi adatokat belepasszírozni a sok szempontú varianciaanalízis-modellekbe anélkül, hogy csalnánk. Akkor még Vargha Andrásnak az erre vonatkozó elméleti írásai nem jelentek meg. Briantól megtanultam a kísérlettervezést. Szellemi értelemben három embert mondok, akiknek egészen más a közvetlen szakmai hátterük és munkájuk, de hasonló a hozzáállásuk, s tőlük tanultam a legtöbbet. Daniel Denettől megtanultam, hogy a filozófia kérdései, a tudás szerkezetére vonatkozó kérdések összekapcsolhatóak a tudás evolúciós keletkezésével. Dan Sperber Párizsban az École Normale-ban s Budapesten a Közép-európai Egyetemen azt a felfogást képviseli, mely megpróbálja az emberi kultúrát mint a társas érvelérendszereket szabályozó mechanizmusokat értelmezni. Antropológia, pszichológia és evolúció együtt kezelendők e felfogásban. Michael Tomasellót még Amerikából ismerem. Ma a lipcsei egyetemen dolgozik, főemlősökkel s embergyerekkel. Az ember, a csimpánz s más főemlősök összehasonlításával az együttműködési modell különlegességét emeli ki.

Az utóbbi húsz évben magam is az evolúciós pszichológia bővületébe kerültem, és ennek kezdeti metateóriája egyértelműen szelekciós modell volt, beleértve a gondolkodási szelekció egész elméletét, amiről én is sokat írtam. A szelekciós modellnek számos belső paradoxona derült ki, az is, hogy mennyire nem lehet folytonosságot találni a biológiai evolúció és a kulturális változás között. Ebben a közegben jelentek meg a különböző társas kognitív elméletek az utóbbi 30 évben. Sok ilyen ismerünk. Ezek közül számomra Tomaselloé azért olyan kitüntetett jelentőségű, mert ő nem laza, lágy társasságot fogalmaz meg, hanem a társas mivoltot mint biológiai kiindulópontot veszi fel. E gondolatmeneten sokat finomít a kölcsönösség elméletével, de mindenesetre ő teremtett számomra hidat a társas megismerés és az általam egyébként hitt és vallott evolúciós szemlélet között.

Említetted, hogy pszichológiatörténettel is foglalkozom. Ezzel kapcsolatos egyik fontos elméletétörténeti témám. Érdekes hogy a mai evolúciós pszichológiában ugyanaz a lépésrendszer figyelhető meg, mint a 19. század közepén. Az első darwini modellek egyértelműen szelekciósok voltak, de már utána két évtizeddel megjelennek a kooperációs modellek, hogy egy kicsit ravasz legyen a dolog. A kooperációs evolúciós modellek kezdeményezője az egész élővilágra egy önmagában nem túl kooperatívnak tűnő ember, Kropotkin, az anarchizmus atyja (*A kölcsönös segítség mint természettörvény*. 1908, Franklin). Ő és Mecsnyikov (*Optimista világnézet*. 1913, Révai Kiadás), a Nobel-díjas immunológus az első, akik ez első együttműködési modelleket az egész élővilágra megfogalmazzák, amit aztán a '20-as években itt Magyarországon is követ Huzella Tivadar

(Az élet tudománya. 1936, Franklin). Ők a biológiai együttműködés-emberi együttműködés hasonlóságát próbálják meg hangsúlyozni. Ez egyébként az a Huzella, akinek a gödi kastélyában a hazai etológia elkezdődött az '50-es években.

F.B.: Hogyan döntött főbb kutatási területei mellett? Mindig személyes érdeklődés vezérelte ezen témák kutatásában, vagy volt/van olyan is, amelyet nem így választott?

P.Cs.: A nagy kérdésekben, pl. a pszicholingvisztika, a pszichológiatörténet vagy az evolúciós pszichológia résztémáinak választásában az érdeklődés vezetett. Ettől még ezek nem hobbitémák, csak belülről, szakmai élményektől vezetettek. Alkalmazott kutatásaimban viszont az igény és a lehetőség vezetett. Így volt ez már Barkóczy Ilonával a Kodály-módszer hatásvizsgálatában, később Palotás Gáborral és Lőrík Józseffel végzett nyelvi tesztfejlesztő munkánkban. S így van ma is, amikor a mai IKT hatásait vizsgálom: a téma maga kikényszeríti a vizsgálatot.

F.M.: Hogyan alakultak a munkáid az ELTE után? Min dolgozol most? Milyen jövőbeni terveid vannak?

P.Cs.: Sokáig úgy tűnt, elmozdíthatatlan vagyok, üldögélő tudós. Egyetemi éveimmel együtt 34 évet töltöttem az ELTE-n. Utána meg én váltam a pszichológus vándor-madárrá. A Szegedi Egyetemen, a BME-n és Egerben, az Eszterházy Károly Főiskolán dolgoztam. Mindenütt az új feladatok, ha úgy tetszik, a kognitív szemlélet terjesztése vonzottak, s a lustaság taszított. Nem szégyenem, hogy munkamániás vagyok, s hagyományos a hozzáállásom: a tudományt siker mellett áldozatnak is tartom, lemondással teli útnak. Már az ELTE-t is főként azért hagytam el, mert kollégáim egy része túlzottan átment a tudomány és oktatás karrieroldalára, ahol racionálisan a minél kevesebb erőfeszítésért, minél több jutalom mozgatja őket.

Szegeden és a BME-n a Williams-szindróma és más genetikailag is befolyásolt kognitív zavarok kutatása mellett elősegítettem a szegedi pszichológiaszak, Pesten pedig a kognitív tudomány mesterszak és a doktori iskola, s az első magyar Kognitív Tudományi Tanszék létrejöttét.

Jelenleg három dologgal foglalkozom. A mai információs technológia kognitív és kapcsolati hatásait vizsgáljuk kollégáimmal Egerben s a pesti Pszichiátriai Klinikán. Közbülső álláspontot foglalunk el, nem tagadjuk az eszközök hatását, de azt elemezzük, hogy milyen kapcsolati és megismerési meglévő architektúrákat használnak és látnak el új paraméterekkel ezek az eszközök.

Másik témám, elsősorban Czégel Dani diákommal, a modern adatbázisok és nyelvtechnológia összekapcsolása a pszicholingvisztikával. Hogyan befolyásolja a bizonytalanság (entrópia) ingadozása a nyelvi döntéseket, milyen a kapcsolat a formai és a szemantika bizonytalanságok között.

Harmadik témám a pszichológia és a kognitív tudomány története. Egy átfogó angol könyvet írok egy évtizede, s emellett próbálok összehasonlító kutatásokat szervezni a kelet-európai társadalmi változások és a pszichológiai átalakulások kapcsolatáról az utóbbi három évtizedben.

V.A.: Számos tudományban vagy otthon. Nemcsak a pszichológiában, a nyelvészetben, a filozófiában, a pszichológián belül a pszichológiatörténetben. Valaha még statisztikát is tanítottál. Hogy fért bele az életedbe mindez?

P.Cs.: Statisztika a '70-es években nehéz volt, de érdekes, hisz akkor nemhogy számítógépek, de még számológépek sem igen voltak. Logaritmus táblával a kézben ta-

nítottad mondjuk a *t* próbát. Hogy hogy fér bele? Az az igazság, hogy mindig többféle érdeklődésem volt. Két dologgal magyarázom ezt. Egyrészt hajlamos vagyok az unatkozásra, tehát ki akarom kerülni az unatkozást, ezért egyszerre több dologgal kell foglalkozni. Másrészt mozgat egy holisztikus illúzió, az a hit, hogy majd ebből a sokféleségből komplexen át fogjuk látni az egészet. Most már érett fejjel látom, hogy az utóbbi csupán illúzió.

V.A.: Hogy tudsz annyi mindent elolvasni? Van valami technikád, amivel nagyon gyorsan olvasol?

P.Cs.: Nem vagyok gyorsolvasó. Buda Béláról mondják, hogy gyorsolvasó volt, én nem vagyok gyorsolvasó. Eléggé szelektív vagyok, de sok időt töltök olvasással. Naponta általában 4-5 órát olvasok. Este most már öregesen hamar elalszom, de ha nem aludnék el, akkor másfél órát többnyire regényeket olvasok. Most egy egykori tanítványomnak, Almássy Évának olvasom a regényét. *Tous Les Jours* (Minden nap) a könyv címe, és a '70-es évek Budapestjéről szól. Éva pszichológusdiák volt itt, de irodalmár is, már a '70-es években idehaza. Aztán egy avantgárd művésszel kiment Franciaországba, és sikeres francia író és kulturális személy lett. Mondok egy példát: két héttel ezelőtt Franciaországban voltam, és tudtam, hogy vele találkozom, és meg akartam venni valami új könyvét, hogy dedikálja nekem. Bementem a legnagyobb könyvesboltba, és mondtam, hogy Almássy. „Mi?” Le akartam írni az eladónak a nevét, mire ő azt mondja, „Én Almássyt ismerem, ne vicceljen, *Des Papous dans la tête*, France Culture”. Van egy rádióműsor-sorozata, az a címe, hogy Papous, minden héten több mint 1 millió ember hallgatja. Visszatérve, most az ő regényét olvasom. Furcsa élmény, mint szinte minden regénye (*Virgo*, 2000), ez is Budapestről szól és franciául. Magyarul nem tud írni, mármint szépírni, ő maga is megdöbben, hogy szépíróvá franciául vált, ugyanakkor mindig Pestről ír.

F.B.: Milyen könyveket szeret még olvasni a szórakoztató irodalom köréből, illetve milyen más szabadidős tevékenységeket kedvel?

P.Cs.: Modern magyar irodalmat. A piederstálon Esterházy Péter, de újabb kedvencem Grecsó Krisztián, a maga könnyed elbeszélésével, s Kőrösi Zoltán azért is, mert második hazámról a Ferencvárosról ír, s azért is, mert olyan bölcs s szelíd. Az igazi titkos szenvedély azonban bizonyos típusú krimik. Simenon, Maigret s az ún. kemény regényei (200 kötetem van otthon) s Le Carré.

Húsz évig minden reggel futottam 5 kilométert. Ma már nem bírja a szívem, de minden reggel úszom a Lukácsban. 1962 óta járok oda.

O.A.: Egy időben az Akadémia főtitkár-helyettese voltál (2005–2008). Mekkora mozgástered volt, és mit tudtál ott a pszichológia érdekében tenni?

P.Cs.: A pszichológia érdekében viszonylag keveset, bár egy konkrétumot tettem, de az egy kicsi dolog, egy kiváló kutatónak segítettem állást kapni az MTA intézetében. Mozgásterem viszont volt, ez egy szabad állás, ahol még az elnök sem igazából a „főnököd”. Nagyon meg voltam illetődve, mikor megválasztottak erre a funkcióra, és úgy gondoltam, hogy ott csupa nagy ember van, akikhez képest kicsi vagyok. Fiatal is voltam akkor (60 éves, fiatal a többiekhez képest). Mint egykori iskolatársamhoz, elmentem Vizi Szilveszterhez, és elmondtam neki, hogy az egész magyar szellemi életben (2005) érezhető egy tudományos üresség, nincs semmiféle iránytű. Én őt nagyra tartom, mint tudóst, s azt mondtam neki, hogy neki kellene valami lángpallost venni a

kezébe, és megpróbálni valami ilyen irányt, „fazont” adni a tudománynak. Azt hittem, hogy ez egyirányú beszélgetés, ahol a kis kezdő vezető mondom a nagy embernek, hogy vegye fel az irányító attitűdöt. Pár hét múlva visszakeresett Vizi, kiderült, hogy neki egyébként van egy kicsit politikailag is ráoktrojált kötelezettsége, vállalta az akkori kormány felé, hogy lesz valamiféle tudománypolitikai stratégia, s ehhez kapcsolódva egy akadémiai reformot. Megbízott, hogy ezt dolgozzam ki, s képviseljen az MTA-t Magyar Bálinttal és az akkori tudománypolitikai kormányzati vezető Boda Miklóssal tárgyalva. Akkor 2-3 évig ezzel foglalkoztam. Tehát ilyen értelemben volt mozgásterem, de részemről az egész nem ambícióból, hanem egy személyes gesztusból indult ki.

Azóta szidják is Vizit, hogy úgymond nem sokat csinált. Kétségtelen, hogy túlzottan szerepcentrikus ember, de igazából azokra a dolgokra, amiket az akkori reformbizottság csinált, ez a kritika nem áll. Hittünk a demokráciában, úgyhogy az egy év alatt kidolgozott reformjavaslatokról volt egy reformközgyűlés, ahol a baloldali meg liberális akadémikusok ültek és hallgattak. A közgyűlésen éppenséggel Pálinkás József és Szabad György konzervatív tagtársaink leszavaztatták az olyan javaslatokat, melyeket azután Pálinkás mint MTA elnök megvalósított, pl. az intézetek összevonását. Úgyhogy én pragmatikusan elégedett vagyok a mi munkánkkal. Azokat a legradikálisabb dolgokat, amiről mi csak álmodni mertünk, Pálinkás vezetésével az MTA megvalósította. De ez a dolognak a politikai oldala.

Belső ügyekben kemény vezetőnek számítottam. Büszke vagyok, hogy én vittem keresztül, hogy az Akadémiának régi – még az '50-es évek végétől eredő – rendszerében, ez az egyetemi támogatott kutatócsoportok rendszerét jelenti, bevezettük az anonim szakmai bírálatot. Kifejezetten olyan konfliktusaink voltak, hogy én még az elnökségnek sem engedtem meg, hogy megnézze a bírálatokat, amíg az egész folyamat nincs kész. Ebből származtak érthető sértődések, de a rendszer azóta is feszesen működik.

O.A.: Néhány szót publikációs tevékenységedről. Az MTMT szerint 52 könyvet írtál, vagy szerkesztettél. Nyilván mindegyikre büszke vagy.

P.Cs.: Legbüszkébb a *Magyar Pszichológiai Szemlére* vagyok, aminek 19 évig voltam főszerkesztője. A lektorálás mellett bevezettük a digitalizációt s a Mérei-díjat a fiataloknak. A legbüszkébb arra a könyvemre leszek, ami pénteken jelenik meg *A tanulás és gondolkodás keretei* címmel a Typotexnél. Szerintem mindig a legújabb könyv a legjobb, s ez egy érdekes könyv lett. Különösen a második része érdekes, az első része kicsit száraz.

O.A.: És amire még aztán igazán büszke lehetsz, hogy sok szerzőtársad volt.

P.Cs.: Szerényen fogalmazva 154 társszerzővel dolgoztam. Nem szerényen 207-tel. Azért az eltérés, mert a Székely Annával együtt készített három cikkünkben van olyan, ahol én sem ismerem a társszerzőket, mert az egy közel 20 nyelvre kiterjedő szókincsvizsgálat sztenderdizációja. A szerény becslésbe csak azokat számítom bele, akikkel ténylegesen együtt dolgoztam. Szóval 154 társszerzőm volt. Remélem még sok újabb lesz.

Az interjút készítette Oláh Attila, Vargha András, Faragó Boglárka és Fülöp Márta